

Критика

Criticism

УДК 7.046.3:745.52(477)"20"

САКРАЛЬНЕ В СУЧАСНОМУ АРТТЕКСТИЛІ УКРАЇНИ: ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Ольга Луковська

У статті проаналізовано провідні тенденції, художньо-стилістичні особливості творів на сакральну тематику професійних художників арттекстилю України кінця XX – початку XXI ст. Досліджено авторські інтерпретації релігійних сюжетів, символів, образів, простежено сучасні підходи до трактування сакрального мистецтва в текстилі.

Ключові слова: арттекстиль, сакральний образ, символ, митець, традиції, новації.

The leading trends, artistic and stylistic peculiarities of the works on the sacred themes of professional artists of Ukrainian arttextile of the late XXth – early XXIst centuries are analyzed in the article. Author interpretations of religious plots, symbols, images are investigated, modern approaches to the interpretation of sacred art in textile are considered.

Keywords: arttextile, sacred image, symbol, artist, traditions, novations.

Зростання національної самосвідомості на зламі тисячоліть зумовлює необхідність повернення до наукового обігу імен митців, чия творчість була табуована тоталітарною системою і вилучена з мистецького доробку нації [8, с. 3], а також потребу повноцінного висвітлення багатогранних і різностильових мистецьких процесів сьогодення.

Навернення до духовних джерел породжує і образно-стильові перетворення в професійному декоративно-ужитковому мистецтві, які безпосередньо торкаються й царини арттекстилю, що стимулює творчу уяву українських митців-текстильників, котрі з нових позицій утверджують своє місце в національному культурному просторі. Відбувається переоцінка естетичних вартостей та змінюється художня свідомість, що знаходить відбиття в численних мистецьких творах.

Мета статті – дослідити професійний художній текстиль України XX – початку XXI ст. у двох його мистецьких ділянках: церковний текстиль культового призначення, що відноситься безпосередньо до категорії релігійного мистецтва, і арттекстиль, пов'язаний з оригінальними авторськими

інтерпретаціями сакральної тематики та релігійних образів. Головне завдання роботи – простежити ключові художньо-стилістичні особливості творів професійних майстрів, які працюють у цих напрямках, на зламі тисячоліть.

У наукових розвідках останніх десятиліть, де арттекстиль розглядається в контексті суспільних змін, які відбувалися в Україні в кінці XX – на початку XXI ст., дослідники – зокрема Т. Печенюк, Т. Кара-Васильєва, З. Чегусова, Р. Косів та інші – зосереджують увагу на активному відродженні релігійного мистецтва в художніх тканинах [7; 9; 2; 3; 10; 5]. Особливий інтерес становлять напрацювання Т. Кари-Васильєвої, яка всебічно вивчала історію та художні особливості літургійних художніх тканин України [2; 3]. Огляд мистецтвознавчих джерел допомагає зрозуміти, на підґрунті яких традицій розвивалася композиційна та образно-тематична структура авторських текстильних творів українських художників на сакральну тематику.

Знаменним для України кінця XX – початку XXI ст. стало активне зростання ролі церкви, яка є важливою складовою духовного життя суспільства. Після тривалого

періоду занепаду релігійного й церковного життя, українці повертаються до відродження християнських цінностей.

Відомо, що християнська релігія дала значний поштовх для розвитку всесвітньої культури та мистецтва, а релігійна тематика впродовж століть була однією з провідних у мистецтві багатьох європейських країн. Християнське віровчення глибоко вкоренилося в духовності нашого народу, що засвідчується численними художніми творами українських майстрів, зокрема, різновидовими зразками народного мистецтва (вишивки, різьбярства, гончарства, писанкарства, народного іконопису) [4, с. 52]

Повсюдне відродження в добу незалежності України храмового будівництва викликало потребу в проектуванні церковних інтер'єрів, облаштуванні та оздобленні їхнього внутрішнього простору. Перед сучасними митцями постала низка складних і важливих творчих проблем: передусім, – проблема стилю.

Проводячи паралелі в історичному контексті, бачимо, що в Україні ще на початку ХХ ст. пошук національного стилю розглядався як важлива справа культурного відродження. У Східній Україні національним стилем було охоплено оформлення міського інтер'єру, над яким працювали В. Кричевський, Г. Нарбут, М. Жук, М. Самокиш, О. Сластіон. На теренах Західної України над розробкою громадських і церковних споруд, інтер'єрів будинків, створенням цілісного художнього стилю на засадах народного мистецтва Гуцульщини трудилися прогресивно налаштовані архітектори та митці декоративного мистецтва фірми І. Левинського у Львові. Текстильними розробками займалися П. Ковжун, П. Холодний, С. Гординський, сестри Олена й Ольга Кульчицькі; кераміку розробляли О. Білоскурський, Ю. Лебіщак та інші.

Звернення до сакральної тематики визначило творче обличчя багатьох митців арттекстилю кінця ХХ – початку ХХІ ст. Особливо це проявилось в діяльності митців львівської школи, оскільки саме на Західній Україні відбувалося активне оновлення духовного життя, й відповідно було більше релігійних громад і церковних споруд.

Роботи, що виконувалися українськими майстрами текстилю в зазначений період, поділяються на два основні типи. Перший – це різноманітні церковні тканини, призначені безпосередньо для конкретних храмових інтер'єрів і літургійних цілей, які є їх невід'ємною частиною.

Другий тип – це численні творчі роботи, не пов'язані з обрядовим призначенням, в яких спостерігаємо сучасну інтерпретацію релігійних подій, образів, знакової символіки, своєрідні рефлексії на тему сакральних сюжетів¹.

Як зазначає Т. Кара-Васильєва, в церковному мистецтві взаємодіють різні види творчості, засобами яких розкривається образна символіка літургії. Кожен вид церковного мистецтва створюється відповідно до його функціонування в системі з іншими видами, і повністю він розкривається в ході культового дійства літургії. Храмове богослужіння – це сакрально-літургійний та естетичний феномен, що сформувався впродовж століть. Саме за допомогою творів мистецтва – ікон, хрестів, різьблення, розписів, мозаїки та скульптури, одягу священнослужителів, а також церемоніальних обрядів і музичного мистецтва, розкриваються основи християнського віровчення, наочно відтворюються біблійні події, їх образна символіка [3, с. 15–16].

Разом з іншими видами церковного мистецтва велику роль відіграють твори текстилю, адже в результаті їх синтезу з архітектурою створюється специфічне середовище, що відповідає духовним потребам сучасної людини. Літургійні тканини в інтер'єрі храму підпорядковуються його загальній стилістичній концепції та ідеології і становлять необхідний елемент архітектурно-просторової композиції. Важливим є узгодження творів з архітектонікою та внутрішнім художньо-пластичним вирішенням храму. Крім ужиткового призначення, тканини несуть певне змістове навантаження, мають неповторне естетичне забарвлення.

Вивчення текстильних художніх творів культового призначення свідчить про те, що їх форми та розміри варіюються від монументальних до мініатюрних. Деякі тканини є святинями для поклоніння, інші виконують функцію покрівів чи убрань, зустрічаються

РОЗДІЛ

також твори, що поєднують обидві функції. Приналежність тканин до священних обрядів і таїнств, їх глибокий зміст і символіка божественної сили визначають сакральний характер цієї категорії арттекстилю.

Декоративні тканини сприймаються в синтезі з іншими мистецькими складовими храмового простору, але їх вплив надзвичайно важливий для створення духовної гармонії, що сприяє ритуалу богослужіння та молитви. Під час служби Божої у церкві в певних символічних діях постає життя Спасителя. Зміст літургії, її християнська символіка зумовлюють художню стилістику обрядових тканин. Літургійні тканини, до яких належать ті твори, що безпосередньо використовуються в богослужінні, виконують культову функцію й мають чітко визначене місце [3, с. 15].

При створенні художніх тканин для храмових інтер'єрів, зокрема плащаниць, хоругв, стягів, важливим для митців і багатьох інших є добре знання та розуміння принципів і правил вироблення церковних тканин, їх композиційних схем, а також урахування побажань замовників.

Єдиний художній ансамбль у церкві святих Ольги і Єлизавети у Львові творять святковий фелон авторства К. Дуди-Пелех і ритуальний священицький комплект авторства С. Царинської, що складається зі стихаря, петрахелі, повітря, покривальця та інших ритуальних компонентів. Декоративні твори виконані згідно з церковними канонами, проте кожна композиція позначена авторською інтерпретацією та своєрідним трактуванням сюжетів і мотивів. Декоративне оздоблення святкового («празничного») священицького фелона К. Дуда-Пелех створила на основі традиційних городенківських орнаментальних мотивів. Головна роль у колористичному вирішенні надана автором чорному та червоному кольорам із незначними вкрапленнями зеленого та золотого. Авторка також використовує традиційні для міста Городенки техніки вишивання, зокрема гладь, стебнівку, виколювання.

Аналогічний стиль С. Царинська демонструє в ритуальному комплекті тканин. Усі елементи робіт обох художниць (на той час дипломниць відділу художнього моделювання та вишивки Львівського училища

декоративного і ужиткового мистецтва) розроблені в ансамблі й демонструють стильову єдність, увиразнюючи та підсилюючи відчуття сакральності в загальному церковному оточенні.

Своєрідною розробкою композиційних елементів позначена хоругва «Свята Ольга» М. Паздрій, яку авторка виконала в техніці аплікації з додатком вишивки. Декоративне зображення величної постаті княгині Ольги вдало доповнене орнаментальними смугами. Хоругву вирішено в сполученні вохристо-сірих, вишневих і теракотових кольорів, які творять гармонійне колористичне поєднання. Всі елементи твору складають єдину цілісну композицію, яка має урочисто піднесений характер.

Варто відзначити також рукотворні плащаниці Ю. Новосад, О. Мазур; комплекти священицького одягу, літургійні обрядові та віттарні тканини, створені О. Онищак, С. Бедрус; церковні ритуальні та священицькі комплекти Ю. Пінкевич, Г. Гіль і багато інших. Усі ці твори позначені високою майстерністю й мають неабияку мистецьку цінність.

Створити сучасну художню роботу й водночас зберегти вікову традицію у трактуванні релігійних образів є нелегким завданням, адже воно вимагає від автора певної організації композиційної площини, мистецького смаку та професійного вміння, своєрідного пошуку засобів до розкриття сюжету із дотриманням усталених церковних канонів, глибоких знань з іконографії, комплексного поєднання всіх компонентів.

Оскільки сакральне мистецтво в цілому є мистецтвом символічним, гранично умовним, багатозначним за своїм змістом, тканини також насичені різноманітними символами. Зокрема хрест – символ віри, вічності, страждання; голуб – символ невинності, чистоти, смиренності й Святого Духа; виноградна лоза – символ Євхаристії, крові Христа, пролитої за спокутування людства від гріхів; гілка оливи – символ миру і надії тощо.

Сакральне мистецтво стало вагомим джерелом інспірацій у виконанні авторських творчих робіт виставкового характеру. В художніх творах митці порушують проблеми глибинних взаємин людини і світу, відображаючи їхню органічну єдність. Такі роботи

вирізняються особливою духовністю, релігійно-філософським наповненням, у них простежується чуттєвий досвід проникнення сучасного митця в суть образності іконопису, спроба відтворення гармонії між духовним, внутрішнім і зовнішнім, буденним.

Висока духовність і невичерпна сила образотворення ікони, одухотвореність її образів і багатство колористичних якостей приваблюють митців різних поколінь – М. Біласа, Н. Паук, І. Вінницьку, С. Бурак, Т. Печенюк, О. Гижу, Н. Пікуш, Л. Борисенко, Н. Лапчик, Т. Ядчук-Богомазову, А. Попову та інших, які ретельно вивчають зміст церковного мистецтва та усвідомлюють його завдання й основну мету. Питання релігійної віри у кожного автора завжди складне й неоднозначне: його визначальна риса – власне розуміння і сприйняття Бога. І хоча при виборі сюжетів художники звертаються до українських іконописних традицій, проте часто віддаляються від традиційно-канонічної подібності сакральних персонажів. Натомість вони концентрують увагу на емоційній складовій твору та надають перевагу вільній інтерпретації й трактуванню канонічних сюжетів залежно від індивідуальної манери кожного митця. Це виражається в своєрідній символічній образності, умовній декоративності, абстрактності, уникненні натуралістичної візуалізації зображень.

Характерним прикладом побудови композиції на основі іконопису є твір М. Біласа «Бойківська мадонна», де митець відтворює образ молодої матері з дитиною на руках. Робота відзначається винятковою змістовністю, декоративною виразністю й цілісністю колористичної гами, побудованої на гармонії відтінків червоного, коричнево-вохристого, зеленого.

Текстильні твори М. Біласа «Богородиця», «Панахида», «Голгофа» та інші вирізняються особливою одухотвореністю та неповторним національним забарвленням. Канонічні сюжети автор збагачує включенням у композицію елементів українського орнаменту та церковної архітектури.

Роботи кожного з вищезгаданих авторів демонструють питомо індивідуальне розкриття теми, а отже, й несхожі прийоми її втілення в матеріалі (наприклад: «Реставра-

ція» Н. Паук, «Ангеле, охоронцю мій» С. Бурак, «Безгоміння» Н. Дяченко-Забашти, «На крилах радості та смутку» А. Попової).

Естетичне враження від творів деколи досягається завдяки колористиці, наближеній до обмеженої, але насиченої гами темперного живопису. В таких випадках автори використовують пряжу, фарбовану власноруч натуральними барвниками. Гобелен Т. Печенюк «Блага вість» витримано в гамі, що базується на контрастному поєднанні притамованих відтінків бордового, синього та лляних сіро-бежевих кольорів.

Ретельним проробленням мініатюрних образів приваблюють невеличкі ткані композиції І. Мінько-Муращик, котра переважно обирає для своїх творів сріблясто-вохристу кольорову гаму з невеликим додатком люрексу. Оригінальності міні-гобеленам додає також саме експонування їх художницею: вона не оправляє мініатюри в рамки, а кріпить зверху на дерев'яних дошках, підфарбовуючи їх у сірий колір («Святиня», «Два ангели», «Пейзаж з церквою»).

Низкою самобутніх образно-пластичних прийомів, витоки яких знаходимо в давньоукраїнській іконі та фресці, вирізняються композиції Н. Лапчик у гобеленах «Одвічне» та «Реставрація».

У серіях «Благовіщення», «Мої ангели», образи яких мисткиня трактує доволі незвично, вона надихається поетичною мовою народного примітиву. Майстриня в дивний спосіб поєднує зображення добро-го янгола, крила якого завжди смиренно приспущені, з постаттю української селянки в народному вбранні та з немовлям у лоні. Її ангел – це не крилатий персонаж, наділений могутністю посланця Бога, не безтілесна чи безстатева істота. Гобелени авторки наче свідчать про його земне походження. Янгол Н. Лапчик є радше архетипним жіночим образом ангела милосердя. Серія «Мої ангели» приваблює колірним і фактурним вирішенням: гладкоткані фігуративні зображення в нижніх бежево-рожевих, біло-блакитних тонах оздоблені дрібними деталями зі стеклярусу, мережива, трикотажного плетіння [10, с. 47].

До обмеженої кольорової гами звертається Т. Лукашевич: декоративну ткану

РОЗДІЛ

композицію «Благовіщення» вона розміщує на лляне полотно та доповнює площину вишивкою. Твір виконаний у стриманій сіро-білій гамі з невеликим додатком світлих вохристих відтінків. Таке кольорове вирішення відповідає обраному сюжету та надає роботі піднесеності та величності образів.

Своєрідним трактуванням релігійних образів виділяються твори Н. Пікуш «Благовіщення», «Замилування», «Оплакування», «Сумний ангел» тощо. Її декоративні композиції незмінно вирізняються філософською інтерпретацією біблійних сюжетів із застосуванням авторкою мінімальних засобів художньої виразності, граничної умовності майже мініатюрних зображень та умовності кольору.

Оригінальну авторську візію та інтерпретацію сакральних мотивів, переосмислення біблійних і євангельських сюжетів знаходимо в творах О. Зальоток («Ангел Благовіщення», «Срібний ангел часу»), К. Ганейчук («Сім херувимів»), Л. Борисенко («Одигітрія»), Н. Гронської (серія «Апокаліпсис», «Апостоли та янголи», «Німий ангел»), Т. Ілляхової («Архангел Гавриїл», «Архангел Михаїл», «Богоматір»), О. Майданець («Блага вість») та багатьох інших [1, с. 80].

Створюючи власні образи сучасності, традиційні форми переосмислює М. Базак. Особливо її приваблюють біблійні сюжети. Найулюбленішими мотивами М. Базак є ангел-пастух, ангел – зажурений філософ,

ангел – пустотливе дитя, ангел з тяжкою ношею своїх крил, ангел-провісник тощо. Художні образи мисткині наповнені глибоким змістом і підтекстовими запитаннями, відповіді на які має дати глядач, долучившись до своєрідного діалогу.

Отже, проведене дослідження доводить, що художнє осмислення сакральної тематики є характерною та важливою тенденцією в творчості сучасних українських митців арттекстилю. Свідченням цього є високомистецькі роботи, створені художниками-текстильниками для конкретних храмових інтер'єрів, та особливо для численних виставкових експозицій. Декоративні твори вирізняються оригінальністю авторської думки в інтерпретації традиційних, а також власних творчих композицій. «Сакральність» у сучасному арттекстилі позначена новими рисами, що передусім виявляються в розширенні сюжетного репертуару, поглибленні філософського осягнення релігійних тем, збагаченні засобів їхнього формального втілення. Водночас простежується перевага вільного трактування релігійних образів і домінування образно-асоціативних композиційних вирішень.

Примітка

¹ Вказаний поділ є типовим для відповідних текстильних витворів не лише України, а й усіх (чи майже всіх, як показує історія мистецтва) християнських країн світу.

Джерела та література

1. Бойчук Н. Релігійні мотиви у творчості майстрів народного мистецтва Київщини наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. *Українське мистецтвознавство : матеріали, дослідження, рецензії*. 2011. Вип. 11. С. 78–83.
2. Кара-Васильєва Т. В. Літургійне шитво України XVII–XVIII ст. Іконографія, типологія, стилістика. Львів : Свічадо, 1996. 232 с.
3. Кара-Васильєва Т. В. Художньо-функціональна роль літургійного шитва в ансамблі храму. *Українське мистецтвознавство (матеріали, дослідження, рецензії) : зб. наук. праць*. Київ, 2008. Вип. 8. С. 15–26.
4. Лобурак І., Терлецький З. Сакральні сюжети і мотиви в гончарстві Покуття. *Народне мистецтво*. 1997. № 1. С. 52–53.
5. Косів Р. Українські хоругви. Київ : Оранта, 2009. 372 с.
6. Овсійчук В. Українське мистецтво другої пол. XVI – першої пол. XVII століття. Київ : Наукова думка, 1985. 182 с.
7. Печенюк Т. Традиції та новації художнього текстилю у Львівській Академії мистецтв. Є. 2003. № 2. С. 49–51.
8. Скрипник Г. Історія українського мистецтва: нові наукові контексти та суспільні виклики. *Українське мистецтвознавство (матеріали, дослідження, рецензії) : зб. наук. праць*. Київ, 2008. Вип. 8. С. 3–10.
9. Художній текстиль. Львівська школа / уклад. Т. Печенюк. Львів : Поллі, 1998. 160 с.
10. Чегусова З. Фігуративний gobелен України ХХ–ХХІ ст.: мистецький поступ, провідні митці, особливості творчості. *Українське мистецтвознавство : зб. наук. праць*. Київ, 2016. Вип. 16. С. 37–54.

References

1. Boychuk N. (2011) *Relihiyni motyvy u tvorchosti maystriv narodnoho mystetstva Kyivshchyny naprykintsi XX – poch. XXI st.* [Religious Motifs in the Kyivshchyna Folk Art Masters' Works in the Late XXth to Early XXIst Centuries]. *Ukrayinske mystetstvoznavstvo: (materialy, doslidzhennia, retsenziyi): zb. naukovykh prats* [Ukrainian Art Studies: (Materials, Investigations, Reviews): Collected Scientific Works]. Kyiv, Iss. 11, pp. 78–83.
2. Kara-Vasylyeva T. (1996) *Liturhiyne shytvo Ukrayiny XVII–XVIII st. Ikonohrafiya, typolohiya, stylistyka.* [Ukrainian Liturgical Needlework in the XVIIth–XVIIIth Centuries. Iconography, Typology, and Stylistics]. Lviv: Svichado, 232 pp.
3. Kara-Vasylyeva T. (2008) Khudozhnio-funksionalna rol liturhiynoho shytva v ansambli khramu [The Artistic and Functional Role of Liturgical Needlework in the Ensemble of Churches]. *Ukrayinske mystetstvoznavstvo: (materialy, doslidzhennia, retsenziyi): zb. naukovykh prats* [Ukrainian Art Studies: (Materials, Investigations, Reviews): Collected Scientific Works]. Kyiv, Iss. 8, pp. 15–26.
4. Loburak I. Terletskyi Z. (1997) Sakralni siuzhety i motyvy v honcharstvi Pokuttia [Sacred Themes and Motifs in Pokuttian Pottery]. *Narodne mystetstvo* [Folk Art]. Kyiv, # 1, pp. 52–53.
5. Kosiv R. (2009). *Ukrayinski khoruhvy* [Ukrainian Gonfalons]. Kyiv: Oranta, 372 pp.
6. Ovsyichuk V. (1985) *Ukrayinske mystetstvo druhoyi pol. XVI – pershoyi pol. XVII st.* [The Ukrainian Art in the Latter Half of the XVIth to the First Part of the XVIIth Century]. Kyiv: Naukova dumka, 182 pp.
7. Pecheniuk T. (2003). *Tradytsiyyi ta novatsiyyi khudozhnioho tekstyliu u Lvivskiy Akademiyi mystetstv* [Traditions and Innovations of Artistic Textiles at the Lviv Academy of Arts]. Ye, # 2, pp. 49–51.
8. Skrypyuk H. (2008) Istoriya ukrayinskoho mystetstva: novi naukovi konteksty ta suspilni vyklyky [The History of Ukrainian Art: New Scientific Contexts and Social Challenges]. *Ukrayinske mystetstvoznavstvo: (materialy, doslidzhennia, retsenziyi): zb. naukovykh prats* [Ukrainian Art Studies: (Materials, Investigations, Reviews): Collected Scientific Works]. Kyiv, Iss. 8, pp. 3–10.
9. Pecheniuk T. (compiler) (1998) *Khudozhniy tekstyl. Lvivska shkola* [The Lviv School of Artistic Textiles]. Lviv: Polli, 160 pp.
10. Chehusova Z. (2016) Fihuratyvnyi hobelen Ukrayiny XX–XXI st.: mystetstkyi postup, providni myttsi, osoblyvosti tvorchosti [Ukrainian Figurative Tapestries of the XXth to XXIst Centuries: Artistic Progress, Leading Artists, and Features of Works]. *Ukrayinske mystetstvoznavstvo: (materialy, doslidzhennia, retsenziyi): zb. naukovykh prats* [Ukrainian Art Studies: (Materials, Investigations, Reviews): Collected Scientific Works]. Kyiv, Iss. 16, pp. 37–54.

SUMMARY

The leading trends in Ukrainian arttextile in the field of works creation on sacred themes are analyzed. Stylistic peculiarities, creative interpretations of sacred symbols and images are investigated. Both traditional and modern approaches to the sacred art interpretation are considered.

It is pointed out that in the late XXth – early XXIst centuries destroyed temples are rebuilt and reconstructed, completely new construction, decorated by contemporary artists appear. Figurative and stylistic transformations occur in the arttextile. The revival of spirituality stimulates creative imagination of Ukrainian textile artists. Reevaluation of aesthetic worths happens and artistic consciousness changes. It finds its reflection in numerous artistic works.

Works proposed by Ukrainian textile artists during the specified period can be divided into two types. The first of them is a totality of various church cloths of the traditional turn, designed directly for specific temple interiors and liturgical purposes, which are inseparable part of them.

The second type includes numerous creative works which are not related to ceremonial purposes, in which we observe a modern interpretation of religious plots, images, symbols, peculiar reflections on the theme of traditional sacred stories.

Sacred art has become a significant source of inspiration for S. Buriak, N. Pauk, K. Haneichuk, I. Minko-Murashchuk, N. Lapchuk, A. Popova, T. Pecheniuk and others.

Textile works are distinguished by spiritual and philosophical content. The artists often avoid traditional canonical pattern of sacred plots depiction. They prefer free interpretation of motives depending on the individual manner of every artist. The advantage of free images interpretation and the dominance of associative compositional solutions is considered.

Keywords. Arttextile, sacred image, symbol, artist, traditions, novations.